

ПРИРОДНО-ІСТОРИЧНА СПАДЩИНА ЯК НАУКОВО-МЕТОДОЛОГІЧНА МОДЕЛЬ ФОРМУВАННЯ ЕФЕКТИВНОЇ СТУДЕНТСЬКОЇ ТА УЧНІВСЬКОЇ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКОЇ РОБОТИ НА ПОЛІФУНКЦІОНАЛЬНИХ ОБ'ЄКТАХ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ УКРАЇНИ

Ю. Карпенко, к.б.н., доцент, завідувач кафедри екології та охорони природи

С. Нігородова, національний координатор ПМГ ПРООН/ГЕФ, м. Київ

С. Потоцька, к.б.н., доцент кафедри екології та охорони природи, Чернігівський національний педагогічний університет імені Т.Г. Шевченка, м. Чернігів

Всесвітній день навколишнього середовища є одним з основних способів привернути увагу світової громадськості до проблем навколишнього середовища, а також стимулювати політичний інтерес та відповідні дії. Передісторія цієї екологічної дати пов'язана з тим, що 15 грудня 1972 р. Генеральна Асамблея ООН проголосила 5 червня Всесвітнім днем навколишнього середовища. Вибір цієї дати обґрунтовано тим, що саме в цей день відкрилася Конференція ООН із проблем навколишнього середовища (Стокгольм, 1972), за результатами якої створено Програму ООН з навколишнього середовища (ЮНЕП).

У Всесвітній день навколишнього середовища в м. Чернігові на базі регіонального ландшафтного парку «Ялівщина» відбулася презентація пілотної ініціативи з формування партнерства «об'єкти ПЗФ – установи освіти» в рамках проекту «Підтримка організації громадянського суспільства (ОГС) у розвитку партнерств для сталого використання природно-заповідного фонду України» (далі – Проект ЄС–НУО), який підтримує Європейський Союз та впроваджується Програмою малих грантів

ПРООН/ГЕФ.

Важливим сучасним напрямом розбудови природно-заповідної справи в Україні є різноспрямована співпраця природно-заповідних територій та наукових установ, закладів освіти і громадських екологічних організацій. Чернігівська область друга за площею в Україні, має найбільшу кількість природно-заповідних територій, які включають 7 категорій. Особливу увагу слід наголосити на поліфункціональних природоохоронних територіях – національних

природних парках («Мезинський», «Ічнянський») та регіональних ландшафтних парках («Міжрічинський», «Ялівщина», «Ніжинський»), які виконують не тільки функції своєрідних екологічних каркасів збереження біо- та ландшафтного різноманіття, осередків раритетного різноманіття, майданчиків для моніторингу стану довкілля, але і виступають центрами екологічної освіти, виховання та організаційно-методологічних засад їх досліджень різними категоріями науковців, студентської та учнівської молоді. Не випадково місцем презентації проекту «Підтримка організацій громадянського суспільства (ОГС) у розвитку партнерств для сталого використання природно-заповідного фонду України» обрано ре-

стало логічним етапом для розвитку партнерства «об'єкти ПЗФ — установи освіти», що дозволить у майбутньому розширити спектр співпраці проведення постійно діючих наукових студентських або учнівських експедицій на модельних об'єктах природно-заповідного фонду в різних природно-географічних зонах України або «відтворення» історичних експедицій для залучення молоді щодо вивчення природної та історико-культурної спадщини. Важливим аспектом даного заходу є інформаційне поширення досвіду співпраці «національний природний парк — заклад освіти» при вивченні природно-історичної спадщини та формування ефективної моделі науково-дослідницької роботи для інших природно-заповідних установ України.

МНПП розміщено в Коропському районі Чернігівської області, охоронний режим встановлено у 2006 році. Підпорядкований Мінприроди України, площа 31035,2 га, в тому числі 8543,9 га — у постійному користуванні. На території парку 9 об'єктів ПЗФ, всі мають місцевий статус, крім «Рихлівської дачі». Місцевість багата на пам'ятки давньої культури та археології (близько 30). На території парку виявлено стоянки первісних людей доби палеоліту, неоліту та бронзи. Велику наукову цінність мають 13 городищ часів Київської Русі, у с. Вишеньках збереглися пам'ятки архітектури 18 ст.: Успенська церква та палац графа Р.О. Рум'янцева-

гіональний ландшафтний парк «Ялівщина» (площа 168,7 га) у місті Чернігові. Це природно-заповідний об'єкт, що створювали науковці та екологічна громадськість у боротьбі із забудовниками та особами зі «своїми» поглядами на цю територію.

Із 6 до 12 липня 2016 року було проведено студентсько-учнівську наукову експедицію «Стежками академіка Л. С. Берга» в межах території, що належить до складу Мезинського національного природного парку (далі МНПП). Проведення наукової студентсько-учнівської експедиції з портативним лабораторним обладнанням за підтримки Проекту ЄС-НУО з розбудови відносин ОГС на платформі ПЗФ

Задунайського. В окол. х. Рихли функціонує Свято-Миколаївський пустинний чоловічий монастир, є старовинні ялинова і каштанова алеї, Цар-дуб віком понад 500 років, печери 18–19 ст., Святе джерело. У с. Мезин було створено народний археологічний науково-дослідний музей, експозиція якого висвітлює історію регіону, починаючи від палеоліту (5 відділів, серед них особливу цінність має відділ Мезинської стоянки, близько 25 тис. експонатів).

Сучасна студентсько-учнівської наукова експедиція мала три основні напрями досліджень: природно-географічні (геологічні, ландшафтні); геоботанічні

(флористичні, фітоценотичні); ґрунтові, екоісторичні та етнологічно-краєзнавчі.

Східна частина території МНПП у минулому належала до Крелевецького повіту Чернігівської губернії. У серпні 1913 року на цій території тривали комплексні експедиційні дослідження в кількох напрямках. Один із них очолював вчений-натураліст, географ, ґрунтознавець та іхтіолог Лев Семенович Берг, який досліджував ділянки рельєфу, геоморфології та ландшафтів на відрізку від сіл Мезина до Вишеньок, включаючи Псарівку (Свердловку, тепер Деснянське), Розлети, Бужанку. Другим напрямком експедиції керував Іван Іванович Спригін, ботанік із Пензенського університету. До її складу входили не тільки науковці, але й студенти Казанського та Харківського університетів, які пізніше стали відомими вченими (М. В. Коровін, М. Г. Культясов). Особливу увагу звертали на рослинний світ заплави Десни та її приток, вивчали лучні системи, рослинність крейдяних відслонень, лісових нащарувань і соснових лісових ділянок. Ґрунтові дослідження були частково пов'язані з геоботанічними через призму угруповань на їх умови зростання, гідрологічними розвідками (вивчення ґрунтосфери долини Десни та її приток). Етнологічно-краєзнавчі та історіографічні дослідження передбачали збір етнографічного матеріалу про побут, природокористування та події, що відбувалися на даній території.

Понад сторіччя з часу проведення цієї експедиції науковці кафедри екології та охорони природи Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка виступили з ініціативою її відтворення у форматі студентсько-учнівської наукової експедиції «Стежками академіка Л. С. Берга». Ідею підтримала партнерська мережа «Освіта для стійкого розвитку України».

10 студентів-екологів Національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка та 4 учнів Чернігівського обласного педагогічного ліцею для обдарованої сільської молоді Чернігівської обласної ради протягом тижня частково відтворили маршрут експедиції в межах парку, зустрілися з науковцями, ознайомилися з науковою програмою «Літопис природи», робили світлини місцевості, яку вивчали відомі вчені понад століття тому. Запропонували свою модель екологічного стежки «Від парому до парому», в межах якої можна ознайомитися з природно-історичною спадщиною цієї місцевості. Окремі матеріали експедиції

та отримані результати стануть основою для написання майбутніх наукових студентських і ліцейних робіт, їх доповідатимуть на конференціях відповідного спрямування та розмішуватимуть на сайтах МНПП і освітніх установ-учасників експедиції. Зазначені науково-дослідні та інформаційно-просвітницькі заходи виконані в рамках проекту «Підтримка організацій громадянського суспільства у розвитку партнерств для стійкого використання природно-заповідного фонду», який підтримує Європейський Союз та впроваджується Програмою малих грантів ПРООН/ГЕФ.

Таким чином, важливе усвідомлення представниками різних категорій населення природно-заповідних територій як своєрідних екологічних каркасів збереження біо- та ландшафтного різноманіття, осередків раритетного різноманіття, майданчиків для моніторингу стану та прогнозів для окремих територій. Слід акцентувати особливу увагу на природно-заповідних територіях під час відзначення окремих екологічних дат через призму їх цінності, практичної природоохоронної діяльності та ефективного сприйняття системою громадянського суспільства і збалансованого розвитку території.

Необхідність широкого й ефективного залучення представників громадянського суспільства в природоохоронну діяльність, співпраця з природно-заповідними територіями, до екологізації економічної сфери (ресурсозбереження, використання відновлювальних джерел енергії, вторинна переробка), суспільного життя і діяльність в сфері освіти для сталого розвитку.